

AZƏRBAYCANIN İŞĞALDAN AZAD OLUNMUŞ TORPAQLARI: PROBLEMLƏR, BƏRPA, SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏ VƏ GİS ƏSASINDA XƏRİTƏLƏŞDİRMƏ

Qərib Məmmədov

AMEA-nın Rəyasət Heyəti

İşğaldan azad olunmuş torpaqlar Mil-Qarabağ, Arazboyu, Laçın-Qubadlı, Dağlıq Qarabağ qiymət (kadastr) rayonlarına aiddir və ümumi sahəsi 12.22 min kvadrat kilometr təşkil edir. İşğal dövründə torpaqların Qarabağda mövcud olmuş 7 kateqoriyası vandalcasına dəyişdirilmişdir. İşğalçılar torpaqların hüquqi rejimini və məqsədli təyinatını pozmuş və torpaqlardan ancaq əkinçilik, o cümlədən narkotik bitkilərin yetişdirilməsi üçün istifadə etmişlər. İşğala qədərki dövrdə bu ərazilərdə mövcud olmuş torpaq kateqoriyalarının sahəsi aşağıdakı kimi olmuşdur: 1. kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqlar (336.742 ha); 2. yaşayış məntəqələrinin torpaqları (5.592 ha); 3. sənaye, nəqliyyat, rabitə, müdafiə və digər kateqoriyadan olan torpaqlar; 4. xüsusi qorunan ərazilərin torpaqları (43.947 ha); 5. meşə fondu (246.187 ha); 6. su fondunun torpaqları (19.800 ha); 7. ehtiyat fondu torpaqları (3.083 ha).

İlk növbədə qısa zamanda torpaqların hüquqi rejimi bərpa olunmalı, torpaq kateqoriyalarının arealları və sərhədləri dəqiqləşdirilməli və 3 mülkiyyət forması (dövlət, bələdiyyə və xüsusi mülkiyyət) yaradılmalıdır. Bu prosedə yenidən qurulması nəzərdə tutulmuş yeni infrastruktur şəhər və kənd yaşayış məntəqələrinin bərpası məqsədilə hazırlanacaq baş planlarda mütləq nəzərə alınmalıdır. Hər bir inzibati ərazi dairəsi və bələdiyyə ərazisinin (torpaq islahatı keçirilməsi məqsədilə keçmiş təsərrüfatların) irimiqyaslı yerquruluşu planları hazırlanmalıdır. Bütün bu işlərin icrasını təmin etmək məqsədilə yerquruluş çöl tədqiqatlarına təcili surətdə başlanılmalıdır. Torpaqların kateqoriyalarının, məqsədli təyinatlarının (uqodiyaların) arealı müəyyənləşdirilməli və sərhədlərin dəqiqləşdirilməsi məqsədilə yerquruluş çöl işləri həyata keçirilməlidir. Bölgənin torpaqlarının iri miqyaslı torpaq tədqiqatlarına cəlb edilməsi ilə bu ərazilərdə antropogen təsirlər nəticəsində baş vermiş dəyişikliklər (külək və su eroziyası, texnogen pozuntular, səhrələşmə) elmi cəhətdən öyrənilməlidir. Münbətin azalması səbəbləri elmi baxımdan araşdırılmalı və onun bərpası məqsədilə təkliflər və tövsiyələr verilməlidir. İnzibati-ərazi dairələrinin və bələdiyyələrin 1:10.000 (dağlıq ərazilərdə 1:25.000) miqyasında yeni elektron torpaq xəritələri və bonitet kartoqramları hazırlanmalıdır. Torpaq bonitirovkası tədqiqatlarında torpağın əsas qida maddələri ilə təmin olunması, strukturu, qranulometrik tərkibi, eroziya proseslərinin intensivliyi tədqiq edilərək, bu göstəricilər bonitet ballarının hesablanmasında əsas götürülməlidir. Aqroekoloji qiymətləndirmədə isə torpaq, iqlim və relyefin elementləri öyrənilməklə aqroekoloji xəritələr hazırlanacaqdır.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin dağlıq hissəsində yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə, tipik qəhvəyi dağ-meşə, bozqırlaşmış qəhvəyi dağ-meşə, mədəniləşmiş qəhvəyi dağ-meşə, tünd dağ-boz qəhvəyi, adi dağ-boz qəhvəyi, tünd dağ-şabalıdı, tipik qonur dağ-meşə, tipik qəhvəyi dağ-meşə, karbonatlı qəhvəyi dağ-meşə, yuyulmuş qəhvəyi dağ-meşə, bozqırlaşmış dağ-qəhvəyi, açıq dağ-boz-qəhvəyi, dağ-boz-qəhvəyi torpaqları, düzən və dağ əyəyi hissəsində isə tünd boz-qəhvəyi, subasar çəmən-meşə (tuqay), adi boz-qəhvəyi, çəmən boz-qəhvəyi, açıq boz-çəmən, boz-çəmən, subasar-çəmən, açıq boz-qəhvəyi, açıq boz, boz, bataqlı-çəmən, ibtidai boz, tünd şabalıdı, adi şabalıdı, qədimdən suvarılan şabalıdı, çəmən-şabalıdı, tünd boz, suvarılan boz, subasar-çəmən (allüvial-çəmən) torpaq tip və yarım tipləri yayılmışdır.

Bu torpaqlarda tez bir zamanda rekvitvasiya tədqiqatları aparılmalı və torpaqlar əkin dövrünə qaytarılmalıdır.